

พระไพศาล วิสาโล

- 2545 พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกของวิกฤต. (เอกสารอัดสำเนา)

สุรสม กฤษณะจุฑา และคณะ

- 2546 สิทธิมนุษยชนกับสุขภาพ: บทสำรวจเบื้องต้นเพื่อทบทวนและท้าทายองค์ความรู้ (รายงานการวิจัย). สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, กรุงเทพฯ.

อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล

- 2543 อัตลักษณ์ (identity): การทบทวนทฤษฎีและกรอบคิด. (รายงานการวิจัย): สำนักคณะกรรมการการสภานโยบายแห่งชาติ.

ภาษาอังกฤษ

Althusser, L.

- 1997 "Ideology and Ideological State Apparatuses", in **Lenin and Philosophy and Other Essays**. New York: Monthly Review Press.

Barker, Chris.

- 2000 **Cultural Studies: Theory and Practice**. London: Sage.

Craig J. Reynolds

- 1972 "The Buddhist Monkhood in Nineteen Century Thailand." Ph.D. Thesis: Cornell University.

Dreyfus, L. Hubert and Rabinow, Paul

- 1986 **Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics**. New York: The Harvester Press.

Feungfusakul, Apinya

- 1993 "Buddhists Reform Movement in Contemporary Thai Urban Context: Dhammakay and Santi Asok." Ph.D. Thesis: University of Bielefeld.

Foucault, Michel

- 1980 "Two Lectures" in Cordon, Colin (ed.), **Power and Knowledge : Selected Interview and Other Writing 1972 - 1977**. New York: Harvester Wheatsheaf.
- 1997 "The Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom" in Rabinow, Paul (ed.) **Ethics Subjectivity and truth**. New York: The New press.
- 2001 "The subject and power" in Faubion James (ed.) **Power: Essential of Foucault, 1995 - 1984**. New York: The New Press.

Jackson P.

- 1989 **Buddhism, Legitimation and Conflict: The Politic Function of Urban Thai Buddhism.** Singapore: ISEAS.

Moore, Donald

- 1993 "Remaping Resistance : Ground for Struggle and the Politics of Place" in Pile, Steven and Michael Keith(eds.), **Geographies of Resistance.** London: Routledge.

Obeyesekere Gananath

- 1968 "Theodicy, Sin and Salvation in a Sociology of Buddhism" in E. leach (eds) **Dialectic in Practical Religion.** Cambridge: Cambridge University Press.

Shigeharu,Tanabe and Charles F. Keyes

- 2002 "Introduction" in Shigeharu,Tanabe and Charles F. Keyes (eds) **Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos.** London: Routledge.

Tambiah, stanlry Jeyareja

- 1976 **World Conqueror, World Renoureer.** Cambridge: Cambridge University Press.
- 1990 **Magic, Science, Religion, and the Scope of Rationality.** Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, Raymond

- 1977 **Marxism and Literature.** Oxford: Oxford University Press.

Woodward, Katherine

- 1997 **Identity and Difference.** London: Sage.

ภูมิปัญญาหมอฟันบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

: กรณีศึกษานายแว วงศ์คำโสม บ้านโคนผาง

ตำบลसानตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย

โอภาส ชามะรัตน์

ความเป็นมาของการศึกษาค้นคว้า

ชาติหรือชุมชนที่ดำรงความเป็นชาติมาได้ ย่อมต้องอาศัยภูมิปัญญาแห่งชาติ (National Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก ถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมา (ประเวศ วะสี, 2530 : คำนำ) และภูมิปัญญาเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดได้เอง สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิต เป็นความเข้าใจ เป็นสติปัญญาหรือองค์ความรู้ทั้งหมดของมนุษย์ ทั้งกว้างทั้งลึกที่มนุษย์คิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างเหมาะสม (สามารถ จันทสุรย์, 2536 : 146) ภูมิปัญญาสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์พืช ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมหรือในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในการดำเนินชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, 2529 : 145) และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ชาติจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ปัจจัย 4 เหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องแสวงหา เพื่อใช้แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดได้

ปัญหาความเจ็บป่วย นับเป็นประสบการณ์สามัญของมนุษย์ มนุษยชาติในทุกวัฒนธรรมจึงได้พยายามหาทางออกต่อปัญหาสุขภาพ และความเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่องตลอดมา สันนิบาตญาณแห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และการดิ้นรนเพื่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์ได้ทำให้มนุษย์ทุ่มเทความพยายาม ในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ความเจ็บป่วยและโรคร้ายที่คุกคามต่อชีวิตและสุขภาพ ความรู้ ความเข้าใจที่มนุษย์ได้รับจากประสบการณ์ จึงเกิดแนวคิดและทฤษฎีที่มนุษย์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่มนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมได้ถูกสั่งสมและสืบทอดเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ปฏิบัติผิดแผกแตกต่างกันไปอันเป็นผลมาจากแนวความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจที่มนุษย์มีให้ต่อสรรพสิ่ง และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามการรับรู้ของตน มนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมจึงมีโลกทัศน์ ที่แตกต่างกัน ระบบวิธีคิด ความเชื่อ ที่ทำ

ความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ ความเจ็บป่วยที่แตกต่างกันออกไป (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2536 : 4)

ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย มีรากฐานมาจากแพทย์แผนอายุรเวชของอินเดีย หรือระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย เป็นการผสมผสานระหว่างการแพทย์ของไทย ซึ่งมีทั้งการแพทย์แบบประสบการณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ความเชื่อทางไสยศาสตร์กับวิชาอายุรเวชของอินเดีย ในคัมภีร์แพทย์ของไทยมักจะมีคำกล่าวสรรเสริญ หรือบูชาชีวกโกมารภักจ์ในฐานะครูแพทย์ และในตำราแพทย์แทบทุก ๆ เล่มอ้างว่าชีวกโกมารภักจ์เป็นผู้เรียบเรียงไว้ ชีวกโกมารภักจ์เป็นแพทย์ประจำราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร แคว้นมคธ และขณะเดียวกันก็เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าด้วย นอกจากนี้การแพทย์พื้นบ้านของไทยยังมีการผสมผสานกับการแพทย์ของจีนที่เข้ามา มีอิทธิพลในสังคมไทยในสมัยอยุธยา การแพทย์เหล่านี้ได้ผสมผสานกันกลายเป็นรากฐานของการแพทย์แผนโบราณ หรือการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย (กิ่งแก้ว เกษโกวิท. 2536 : 7)

ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนที่ให้แก่คนรุ่นต่อมา ในสังคมยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นการเคารพบูชาบรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ผู้พันมนุษย์เข้าด้วยกันได้อย่างดี และเมื่อมนุษย์ประกอบพิธีกรรมร่วมกันย่อมก่อให้เกิดความพร้อมใจกันขึ้น (ประมวญ ดิคคินสัน. 2521 : 137-142) ดังนั้นจึงมักจะพบว่าในยามใดที่มนุษย์มีความทุกข์ ความเดือดร้อนต่าง ๆ อันเป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์วิกฤติกับชีวิต เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยไม่สบายด้วยสาเหตุต่าง ๆ จึงจัดพิธีกรรมด้วยการเซ่นไหว้หรือบูชาเพราะมีความเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผีสงฆ์เทวดานั้นเอง (สุเมธ เมธาวิทยกุล. 2532 : 211) มนุษย์ทุกคนมีความรักในชีวิต และสังขารของร่างกายยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง ไม่อยากได้รับความทุกข์ทรมานจากการเจ็บไข้ หากเกิดอาการป่วยขึ้นก็จะแสวงหาวิธีป้องกันโรคนั้น ๆ โดยทั่วไปของคนไทยมีความเข้าใจกันมานานแล้วว่าคนเราจะแข็งแรงได้ก็ต้องพึ่งหมอยาพร้อมทั้งอาศัยปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต และปัจจัยด้านอื่น ๆ อันได้แก่สิ่งแวดล้อม จิตใจ สุขภาพจิต จะสัมพันธ์กับสุขภาพกาย ดังนั้นการรักษาโรคที่ประสบความสำเร็จจะต้องเป็นการรักษาเพียงอย่างเดียว ถึงแม้ว่าเขาเป็นอยู่จะมีอาการของโรครุนแรงจนไม่สามารถรักษาให้หายได้แล้วก็ตาม ผู้ป่วยก็ยังคงต้องการกำลังใจ ซึ่งการรักษาทางด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญที่มักจะถูกลืม แพทย์แผนโบราณส่วนใหญ่จะมีชีวิตความเป็นอยู่และมีวัฒนธรรมใกล้เคียงกับชาวบ้านมาก จึงมีความเข้าใจและสื่อสารกับคนไข้ได้ดีและเป็นกันเอง จึงเป็นจุดสำคัญประการหนึ่งในการดึงดูดให้ชาวบ้านนิยมไปรับบริการ (มะลิ ลีวนานนท์ชัย. 2534 : 9)

หมอพื้นบ้าน นอกจากจะทำหน้าที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในหมู่บ้าน ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านอีกด้วย เพราะการรักษาแบบพื้นบ้านไม่ใช่การรักษาคนเจ็บป่วยให้หายเพียงประการเดียว แต่เป็นการพึ่งพาอาศัยกันของชาวบ้าน มีการ

รักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป หมอพื้นบ้านจะเอาใจใส่ดูแลคนเจ็บป่วยอย่างใกล้ชิด บางครั้งนั่งเฝ้าทั้งคืน หรือพูดคุยกันญาติคนไข้เพื่อบอกอาการไข้ และให้กำลังใจทั้งคนไข้และญาติพร้อมกันไปด้วย ลักษณะเช่นนี้ คือการรักษาทางกายและใจควบคู่กันไป การรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณไม่ใช่การเรียกร้องค่าตอบแทนสูง นอกจากนั้นหมอพื้นบ้านยังเป็นผู้ที่ทรงคุณธรรมที่ควรเชื่อถือเชื่อฟัง มีบทบาทในการคลี่คลายและแก้ปัญหาภายในหมู่บ้าน หากทะเลาะวิวาท หรือขัดแย้งกันอย่างใดอย่างหนึ่ง หมอพื้นบ้านก็จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหาคคลี่คลายสถานการณ์ โดยวิธีการอันประนีประนอม ทำให้ความวิวาทในหมู่บ้านไม่รุนแรง จึงเห็นได้ว่าบทบาทของหมอพื้นบ้าน โดยเฉพาะบทบาทการเป็นตัวเชื่อมสายใยสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน มีความสำคัญสูงทีเดียว (ยงยุทธ ตริณูการ. 2532 : 103-104)

ภาคอีสานนั้นยังมีหมอพื้นบ้านให้บริการบำบัดรักษาอยู่ในชุมชนประมาณ 19,590 คน ใน 17 จังหวัด จากการสำรวจเกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณ และหมอพื้นบ้าน พบว่าในจำนวนนี้มีหมอยาสมุนไพรมากที่สุดร้อยละ 26.6 (เสาวภา พรศิริพงษ์. 2538 : 35) อย่างไรก็ตามยังมีหมอพื้นบ้านกลุ่มอื่นๆ อีกที่ให้การบำบัดรักษาผู้ป่วย โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นการนวดแบบไทย การล่าผีฟ้า การล่าทรง การเสกเป่าด้วยมนต์คาถา ซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ชาวบ้านในชนบท ให้ความเชื่อถือศรัทธา และสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านการดูแลสุขภาพมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ (ธรา อ่อนชมจันทร์. 2538 : 54) สถาบันการแพทย์แผนไทย ได้จัดการจัดสัมมนาเครือข่ายหมอพื้นบ้านภาคอีสานขึ้น เพื่อประสานความร่วมมือของหมอพื้นบ้านในการจัดตั้งและพัฒนาเครือข่ายหมอพื้นบ้าน และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ เพื่อรองรับการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ผู้แทนหมอพื้นบ้านจากภาคอีสาน 19 จังหวัด จังหวัดละ 25 คน รวม 475 คน (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. 2544 : 1)

จังหวัดเลยเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน ประชาชนมีความและมีความศรัทธา นิยมรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้านมายาวนาน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวชนบทมีอาชีพ ทำไร่ ทำนา สภาพเศรษฐกิจไม่ค่อยดี การดำเนินชีวิตมีความผูกพันอยู่กับการเกษตร ทำไร่ ทำนา วิธีการดูแลสุขภาพ ต้องอาศัยภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่จะทำให้สุขภาพดีไม่เจ็บป่วย บนพื้นฐานของวิถีชีวิตของชาวชนบท รวมถึงวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ ที่สอดคล้องกับชีวิตของชุมชน เมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ ก็จะทำการรักษาเองโดยใช้สมุนไพรหรือยากลางบ้านที่มีอยู่ตามท้องถิ่น รักษาจากประสบการณ์ และความรู้ที่ตนเองได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ถ้าไม่หายหรือเจ็บป่วยมากก็จะไปรักษาความเจ็บป่วยจากหมอพื้นบ้านที่ให้การรักษาได้ ซึ่งหมอพื้นบ้านที่ทำการบำบัดรักษาจะเป็นหมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านตนเองหรือบ้านใกล้เคียง ที่ให้การบำบัดรักษาชาวบ้าน จากการสำรวจหมอพื้นบ้านที่ยังให้บริการรักษาความเจ็บป่วยอยู่ในชุมชนทุกประเภท 165 คน (สำนักงานสาธารณสุขเลย. 2543)

อำเภอภูเรือเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเลย ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งพันธุ์พืช แร่ธาตุเป็นแหล่งสมุนไพร มีสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศอุณหภูมิพอเหมาะ มีความหลากหลายทางชีวภาพส่งผลให้ผลิตภัณฑ์อุดมสมบูรณ์และมีปราชญ์ท้องถิ่น เช่น นายคำปวน สุรงษา เป็นเกษตรกรตัวอย่าง เป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่คนรู้จักกันทั่วประเทศและนายแวว วงศ์คำโสม เป็นหมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย และปราชญ์ท้องถิ่นทั้งสองต่างก็ได้รับยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติอีกด้วย (สุกิจ พรหมรักษา, สัมภาษณ์ 19 กันยายน 2544)

นายแวว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลสามัคคี อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย เป็นหมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดยได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากหมอรุ่นเก่า ๆ มีระบบการถ่ายทอดจากปากต่อปากและมีการสอนโดยตำราโบราณ ด้วยความเป็นอยู่ที่มีความสนใจเรื่องยาสมุนไพรและมีใจรักที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อยามเจ็บป่วยมาตั้งแต่เด็ก เริ่มสืบทอดการรักษาโรคด้วยสมุนไพร เมื่ออายุ 17 ปี มาจนถึงปัจจุบันอายุ 73 ปี เป็นการให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยภายในหมู่บ้าน วิธีบำบัดรักษาความเจ็บป่วย เป็นการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยด้วยองค์ความรู้พื้นฐานของวิถีชีวิตของชาวบ้านสอดคล้องกับวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจของชาวบ้านมาโดยตลอด และขณะนี้ชาวบ้านที่เจ็บป่วยในหมู่บ้านโคกผาง และหมู่บ้านอื่น ๆ มารับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก เฉลี่ยวันละ 30 คน และนอกจากนั้นยังได้รับเชิญเป็นวิทยากรในการอบรมในสถานศึกษา เช่น สถาบันราชภัฏเลย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกระทรวงสาธารณสุข (แวว วงศ์คำโสม, สัมภาษณ์ 6 ตุลาคม 2544) และรัฐบาลปัจจุบันได้กำหนด “นโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค” นั้นหมายความว่า ประชาชนทุกคนจะต้องเข้าถึงบริการสาธารณสุขเมื่อเจ็บป่วย โดยที่คนไทยต้องมีทัศนคติใหม่ที่ว่า การดูแลสุขภาพไม่ใช่เป็นเรื่องของหมอ สุขภาพเป็นเรื่องของประชาชนทุกคน สุขภาพดีคือสภาวะหรือภาวะที่เป็นสุขทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และจิตวิญญาณ การส่งเสริมสุขภาพที่คนไทยคิดเอง ทำเอง และทำอยู่เป็นประจำในวิถีชีวิตแบบไทย ๆ เน้นความเรียบง่าย ประหยัด ไม่ต้องซื้อหา ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง สุขภาพดีเป็นสิ่งที่สร้างได้ (สุदारโณ เกตุราพันธ์, 2544 :14)

ผู้ศึกษาเป็นบุคลากรสาธารณสุข ตำแหน่งสาธารณสุขอำเภอปากชม จังหวัดเลย ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพประชาชน จึงมีแรงบันดาลใจที่จะศึกษาองค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ตลอดจนศึกษาความเชื่อของหมอพื้นบ้านที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่น และชาวบ้านกับการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดเลย ของนายแวว วงศ์คำโสม

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบ วิธีการและขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน กรณีนายแว วงศ์คำโสม บ้านโคนผาง ตำบลสานตม อำเภอกุเวร จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย กรณีนายแว วงศ์คำโสม บ้านโคนผาง ตำบลสานตม อำเภอกุเวร จังหวัดเลย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบองค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน
2. ทำให้ทราบถึงความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้าน
3. ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนา ส่งเสริมภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ขอบเขตเนื้อหา ประเภท และพื้นที่
การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษา มุ่งศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย กรณีนายแว วงศ์คำโสม ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้าน หมอสมุนไพร บ้านโคนผาง ตำบลสานตม อำเภอกุเวร จังหวัดเลย
2. ขอบเขตบุคคล
ยึดเกณฑ์ผู้ให้ข้อมูล ดังนี้
 - 2.1 หมอพื้นบ้าน นายแว วงศ์คำโสม
 - 2.2 ผู้เจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ ที่มาบำบัดรักษาที่หมอพื้นบ้าน จำนวน 20 คน
แยกเป็น 2 ส่วน ดังนี้
 - 2.2.1 ผู้บำบัดรักษาในพื้นที่ จำนวน 10 คน
 - 2.2.2 ผู้บำบัดรักษาในพื้นที่จังหวัด จำนวน 10 คน
 - 2.3 ผู้รู้ได้แก่
 - 2.3.1 หมอพื้นบ้าน จำนวน 5 คน

2.3.2 ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน ตำบล กลุ่มละ 2 คน จำนวน 10 คน ประกอบด้วยญาติหรือบุคคลในครอบครัว 2 คน ได้แก่

ผู้นำชุมชน 2 คน

กรรมการหมู่บ้านหรือ อบต. 2 คน

พระภิกษุสงฆ์ 2 รูป

อาสาสมัครสาธารณสุขหรือกลุ่มอื่นๆ 2 คน

2.4 บุคลากรของรัฐ จำนวน 6 คน ประกอบด้วย

2.4.1 เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล 1 คน

2.4.2 เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ 1 คน

2.4.3 ข้าราชการครู 2 คน

2.4.4 เจ้าหน้าที่สภာวัฒนธรรมอำเภอหรือจังหวัด 1 คน

2.4.5 เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลหรือพัฒนามาตรอำเภอ 1 คน

3. ขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาค้นคว้า

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2544 เป็นต้นไป

วิธีการศึกษาค้นคว้า

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม

1.1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมอพื้นบ้าน

1.1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนในการบำบัดรักษาแบบพื้นบ้าน

1.1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

1.2 ข้อมูลภาคสนาม ในการเก็บข้อมูลผู้ศึกษาจะใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1.2.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่
แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 1 ใช้เก็บข้อมูลนายเวา วงศ์คำโสม
แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 2 ใช้เก็บข้อมูลกลุ่มผู้รับบริการบำบัดรักษาแบบพื้นบ้าน

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 3 ใช้เก็บข้อมูลกลุ่มผู้รู้ที่ให้การบำบัดรักษา

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 4 ใช้เก็บข้อมูลกลุ่มผู้รู้
แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง จะสัมภาษณ์เพื่อหารายละเอียดเพิ่มเติม
โดยใช้เครื่องมือ ดังต่อไปนี้

1. เครื่องบันทึกเสียง
2. กล้องถ่ายภาพ
3. สมุดบันทึก
4. วิทยุทัศน์

1.2.2 วิธีสังเกต โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาจะจัดทำข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และสัมภาษณ์มาดำเนินการจัด
จำแนกออกเป็นหมวดหมู่ นำมาเปรียบเทียบเชื่อมโยงและเลือกเฟ้นเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่ง
หมายของการศึกษา ดังนี้

2.1 วิเคราะห์องค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษา
ความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน

2.2 วิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้น
บ้าน

3. ชั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการศึกษา

การศึกษามีปัญหาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย นายแว วงศ์
คำโสม บ้านโคกผดุง ตำบลสานตม อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงองค์ประกอบ
วิธีการ ขั้นตอน และความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยว่าเป็นอย่างไร ใน
การศึกษาได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของ
หมอพื้นบ้าน นายแว วงศ์คำโสม บ้านโคกผดุง ตำบลสานตม อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

การศึกษามีปัญหาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย นายแว
วงศ์คำโสม มีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ประกอบ วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

1.1 องค์ประกอบในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

องค์ประกอบในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน ประกอบด้วย คน วันและเวลา สถานที่ และวัตถุสิ่งของ

1.1.1 คน ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน ได้แบ่งบุคคลออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นผู้ให้การบำบัดรักษา และฝ่ายผู้ป่วย ซึ่งเป็นผู้มารับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

1.1.2 วันและเวลา ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย การบำบัดรักษาผู้ป่วย รักษาได้ทุกวัน โดยการรักษาผู้ป่วยรักษาติดต่อกันไปจนกว่าผู้ป่วยจะหายไม่ได้กำหนดแน่นอน ส่วนเวลานั้นให้ทำการบำบัดรักษา 3 ครั้ง คือ เวลาเช้า กลางวัน และเย็น จนกว่าอาการเจ็บป่วยจะหาย

1.1.3 สถานที่ การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านแบ่งออกเป็นที่บ้านผู้ป่วยและบ้านหมอพื้นบ้าน ส่วนมากจะเป็นผู้ป่วยที่มีภูมิลำเนาอยู่นอกเขตหมู่บ้านโคกผดุง ต่างอำเภอ และต่างจังหวัดที่มารับการบำบัดรักษาที่บ้านหมอพื้นบ้าน

1.1.4 วัตถุสิ่งของ การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน นายแหว วงศ์คำ โสม จะมีวัตถุสิ่งของที่นำมาใช้ในการบำบัดรักษา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) วัตถุสิ่งของเครื่องใช้สำหรับบุชยาหรือยกรู

วัตถุสิ่งของเครื่องใช้สำหรับบุชยาหรือยกรูของหมอพื้นบ้าน นายแหว วงศ์คำ โสม ซึ่งประกอบด้วย ชันธห้า (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) เงินคำบุชยาหรือยกรู หมอพื้นบ้านไม่กำหนด ตามศรัทธาของผู้ป่วย ตั้งแต่ 1 บาท เพื่อทำการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนครูบาอาจารย์ เพื่อเป็นสิริมงคลและเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ถือเป็นค่าสมนาคุณเป็นสิ่งที่ผู้ป่วยหรือญาติจะต้องให้กับหมอพื้นบ้าน เป็นการแสดงความขอบคุณและตอบแทนบุญคุณของหมอพื้นบ้าน

2) วัตถุสิ่งของเครื่องใช้สำหรับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

วัตถุสิ่งของเครื่องใช้สำหรับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน นายแหว วงศ์คำ โสม จะใช้สมุนไพร ส่วนใหญ่จะเป็นสมุนไพรที่หาได้ในป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน โดยหมอพื้นบ้านจะมีความชำนาญในเรื่องสมุนไพรทั้งการเก็บการใช้ สมุนไพรที่ใช้เรียกว่าตำรับยาหรือยาซุม ซึ่งประกอบด้วยสมุนไพรหลายชนิด สมุนไพรแต่ละชนิดจะมีสรรพคุณเฉพาะตัวแต่เมื่อรวมกันแล้วจะสามารถบำบัดรักษาความเจ็บป่วยได้

1.2 วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

วิธีการ และขั้นตอนการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน นายแหว วงศ์คำ โสม บ้านโคกผดุง ตำบลสานตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย มีดังนี้

1.2.1 ขั้นตอนเตรียมการ ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านจะเตรียมสถานที่ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านของหมอพื้นบ้าน สิ่งของเครื่องใช้บูชายาหรือยกครู และยาสมุนไพรให้พร้อมที่จะให้การบำบัดรักษาผู้ป่วย

1.2.2 ขั้นตอนการตรวจวินิจฉัยโรค หมอพื้นบ้านจะตรวจดูอาการผู้ป่วยที่มารับการบำบัดรักษาอย่างละเอียด โดยการแตะ (คลำ) ซี่โครง หลอดลม ทุกระบบเลือด ลม และจับดูปลายนิ้วมือดูสีผิว เป็นการดูความสมบูรณ์ของเลือด ตามวิธีการของหมอพื้นบ้าน แล้วให้การรักษาตามอาการเจ็บป่วยที่ตรวจพบ

1.2.3 ขั้นตอนการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย หมอพื้นบ้านจะให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยตามอาการที่ตรวจพบ โดยยาสมุนไพร (ยาชุม) ที่บริกรรมคาถาเพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของยา การจัดยาให้ตามขนาดความรุนแรงของอาการเจ็บป่วยที่เชื่อว่าหาย หมอพื้นบ้านจะแนะนำการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย ถึงวิธีปรุงยา กินยาหรือใช้ยา และข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติ เพื่อให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยหายขาด และมอบยาให้ไปรักษาที่บ้าน

1.2.4 ขั้นตอนการประเมินผล หมอพื้นบ้านจะติดตามประเมินผลโดยการสอบถามผลการบำบัดรักษาจากผู้มารับการบำบัดรักษา ที่ได้บอกเล่ากันไปถึงผลการบำบัดรักษาของหมอพื้นบ้าน แล้วมีผู้เจ็บป่วยศรัทธามารับการบำบัดรักษามากขึ้นตามลำดับ

2. ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย

ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเจ็บป่วย แบ่งตามสาเหตุการเจ็บป่วยได้ 2 สาเหตุ คือ ความเจ็บป่วยที่มีสาเหตุมาจากธรรมชาติ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากการขาดความสมดุลของร่างกาย ที่ประกอบด้วยธาตุ 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ต้องบำบัดรักษาด้วยเภสัชวัตถุ ได้แก่ยาสมุนไพรและความเจ็บป่วยที่มีสาเหตุมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากเคราะห์กรรม ภูตผี วิญญาณที่ชั่วร้ายที่ละเมิดข้อห้าม การบำบัดรักษาต้องใช้พิธีกรรมเวทมนต์คาถาขอขมาปิดเป่าขับไล่สิ่งแปลกปลอมออกจากร่างกาย เพื่อให้ร่างกายเข้าสู่ภาวะปกติ

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน นายแหว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลลานทม อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย และผู้เจ็บป่วยมีความเชื่อว่าสมุนไพรมีสรรพคุณทางยาสามารถใช้บำบัดรักษาความเจ็บป่วยได้ พืชสมุนไพรที่เกิดในป่าตามธรรมชาติเป็นแหล่งกำเนิดยารักษาโรคเกือบทุกประเภท สามารถรักษาโรคได้ดีกว่ายาแผนปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะยาสมุนไพรหาได้ตามหมู่บ้าน ไม่ต้องซื้อ ไม่เป็นอันตราย ชนิดและประเภทของยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนำมารักษาความเจ็บป่วยได้แก่ พืช ได้จากต้นพืช (ต้นไม้) ส่วนใหญ่ที่เก็บมาทำยาสมุนไพรในลักษณะเป็นลำต้นหรือแก่น รองลงมาเป็นลักษณะราก หัว เปลือกและใบ ส่วนลักษณะใช้ดอก ผล มีน้อย การเก็บสมุนไพรเก็บในวันอังคารเพราะเชื่อว่าเป็นวันที่แรงที่สุดในรอบเจ็ดวัน สมุนไพรที่เก็บในวันนั้นมีสรรพคุณทางยาดีที่สุด และกลุ่มโรคที่รักษาด้วยสมุนไพรแล้วหาย ได้แก่ เบาหวาน ความ

ตันโลหิตสูง ปวดข้อ ปวดเส้น โรคกระเพาะ ท้องอืด เพ้อ มดลูกอักเสบ ผิดกระบวนหรือผิดสำแดง หลังคลอด ริดสีดวงทวาร โรคไตอักเสบ ตับอักเสบ มะเร็ง ปวดเมื่อย วิงเวียนหน้ามือ อัมพฤกษ์ อัมพาต ข้อเคล็ดหรือข้อเคลื่อน หอบหืด งูสวัด สัตว์มีพิษกัด แผลเรื้อรัง ตัวเหลืองตาเหลือง ไข้ต่างๆ ไป อุบัติเหตุและการบำรุงสุขภาพร่างกาย ทุกขั้นตอนการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านมีวิธีการ บริกรรมคาถาเพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของยาส่งผลต่อการรักษาความเจ็บป่วย

อภิปรายผล

การเจ็บป่วยเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในทุกสังคมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์จึงได้ พยายามที่จะแสวงหาทางออกเพื่อเอาชนะความเจ็บป่วย ซึ่งแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัย ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัจจัยจากวัฒนธรรมภายนอกผสม ผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม การแพทย์พื้นบ้านเป็นวิธีการรักษาโรคแบบประสบการณ์ของชุมชนที่ได้สืบทอด มาจากบรรพบุรุษ มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละสังคม วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของชุมชนเป็นเวลายาว นาน มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีรูปแบบและวิธีการรักษาที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน (เสาวภา พรศิริพงษ์ พรทิพย์ อุศิริรัตน์ และเพ็ญภา ทรรศเจริญ. 2539 : 1-2) หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำ การรักษาผู้เจ็บป่วย เนื่องจากสมัยก่อนหมู่บ้านในชนบทอีสานต่างเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวห่างไกล ความเจริญ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนการคมนาคมไม่สะดวก เมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นก็มักจะ รักษาเอง โดดการพึ่งหมอพื้นบ้านแม้ปัจจุบันการคมนาคมจะสะดวกสบายขึ้น ชาวบ้านส่วนมากก็ยัง นิยมที่จะรับการรักษาอาการเจ็บป่วยกับหมอพื้นบ้านอยู่ จากการศึกษาหมอพื้นบ้าน มีกระบวนการ หรือวิธีการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาความเจ็บป่วยจากชนรุ่นก่อน ซึ่งถือเป็นวิธีการ สืบทอดความรู้เกี่ยวกับวิธีการรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน จากบรรพบุรุษ หรือจากต้นสู่ชนรุ่นหลัง โดยผู้ศึกษาได้จำแนกให้เห็น ดังนี้

1. สาเหตุที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน
2. วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน

วิชาการแพทย์ของหมอพื้นบ้าน เป็นวิชาที่ต้องอาศัยความพยายาม อดทน พากเพียร เรียนรู้ และฝึกหัดด้วยตนเองเป็นเวลาแรมปี ในการที่จะจดจำคำสอนของครู อาจารย์ และสามารถท่องให้ ขึ้นใจได้ อีกทั้งตัวผู้เป็นศิษย์เองก็ต้องคอยสนใจสังเกตปรนนิบัติ ติดตามถามไถ่ในการทำ การรักษา ผู้ป่วยอยู่เสมอมิได้ขาด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชำนาญ และสามารถเรียนรู้ได้ครบทุกขั้นตอนของการ รักษาความเจ็บป่วย การรู้จักสังเกตอาการของผู้ป่วย ครู อาจารย์ทุกคนจะต้องรู้จักลูกศิษย์ให้ดี ดู นิสัยใจคอ ดูความอดทนพากเพียรของลูกศิษย์ อีกทั้งที่สำคัญลูกศิษย์เป็นผู้มีความเมตตากรุณาต่อ

บุคคลอื่นหรือไม่ ครู อาจารย์จะไม่ยอมถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับบุคคลที่ไม่ซื่อสัตย์และไร้คุณธรรม ศีลธรรม โดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะเกรงว่าวิชาที่ตนเรียนมาเพื่อช่วยเหลือในการบำบัดทุกข์ให้แก่ผู้อื่น จะถูกนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง และเกิดอันตรายถึงแก่ชีวิต (ทองจันทร์ ทิพย์วัฒน์. 2543 : 139-140) นายแหว วงศ์คำโสม เป็นผู้มีคุณธรรมและศีลธรรม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นผู้มีจรรยาบรรณ เป็น มูลเหตุของการสืบทอดภูมิปัญญาหมอฟันบ้านและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาหมอฟันบ้าน

1. ความเป็นมาการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน

นายแหว วงศ์คำโสม เป็นผู้ที่ มีลักษณะนิสัยใจคอโอบอ้อมอารี มีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักที่จะช่วยเหลือผู้อื่น มีความเมตตากรุณา ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรม อีกทั้ง เป็นผู้ที่มีความเยือกเย็น คือใจเย็น มีความสุขุมรอบคอบ คิดมีเหตุมีผล เป็นผู้ที่มีความสนใจ สมุนไพรมาตั้งแต่เด็ก มีใจรักอยากช่วยเหลือผู้อื่นบำบัดทุกข์ให้แก่ผู้อื่น จึงตั้งเป้าหมายตนเองเอาไว้ เป็นความหวังของชีวิต และใฝ่ฝันที่จะศึกษาเรียนรู้วิชาชีพหมอฟันบ้านนี้ จึงได้ตัดสินใจบวช เป็นสามเณรเพื่อศึกษาคำราให้มีความรู้ให้สามารถอ่านออกเขียนได้ เป็นการบวชเรียน ประจำอยู่ที่วัด โพนทอง ตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย จบชั้นธรรมตรี จึงลาสิกขาบทยออกมาเรียน สมุนไพร เมื่ออายุ 17 ปี กับอาจารย์ พุฑ ที่บ้านม่วงไข่ อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย อาจารย์จันทร์ดี ธนศิลป์ บ้านตุมกา อำเภอวังสะพุง อาจารย์โคน วิจิตรปัญญา บ้านถ้ำมูล ตำบลसानตม อำเภอ ภูเรือ จังหวัดเลย ได้ทำการรักษาผู้ป่วยเรื่อยมา และมีผู้เจ็บป่วยมารับการรักษาอยู่เป็นประจำจนถึง ปัจจุบัน ผู้ที่มาับการรักษาจะรู้กันแบบปากต่อปากไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์แต่อย่างใด (แหว วงศ์ คำโสม , สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544)

2. วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน

นายแหว วงศ์คำโสม เป็นหมอฟันบ้านที่ได้รับความเคารพนับถือและศรัทธาของบุคคลทั่วไปในสังคม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า หมอแหว เป็นผู้มีควมวิริยะ อุตสาหะ ในการปฏิบัติตนเป็น หมอฟันบ้านที่ดี มีความศรัทธาต่อวิชาชีพ มีความเชื่อในไสยศาสตร์ และเวทมนต์คาถา นอกจากนั้น ยังปรากฏว่าเป็นผู้ดำรงตนเป็นพลเมืองดี และเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี (สุภีร์ ศรีบริรินทร์ , สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544)

วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน หมอแหวได้กรุณาให้สัมภาษณ์ถึงวิธีการขั้นตอน การสืบทอดจากครู ดังนี้

2.1 การสืบทอดจากบรรพบุรุษโดยสายเลือด วิธีการนี้มีบรรพบุรุษเป็นหมอฟันบ้านอยู่แล้ว จึงได้มีโอกาสใกล้ชิดในการสังเกต ดูแล เกี่ยวกับการรักษาการเจ็บป่วยได้พบเห็นวิธีการต่าง ๆ ทำให้ เกิดแรงบันดาลใจที่จะเรียนรู้วิชาการในการรักษาเป็นพื้นฐาน

2.2 การสืบทอดจากครู อาจารย์

2.2.1 ในช่วงแรกผู้เป็นอาจารย์ จะให้ศิษย์ศึกษาเวทมนต์คาถาโดยบอกเวทมนต์ด้วยปากเปล่า ให้ฝ่ายศิษย์จำจากคำบอกแล้วนำไปท่องจนชำนาญ สามารถท่องบ่นเวทมนต์คาถาที่ได้รับมาทั้งหมดได้อย่างคล่องแคล่ว (จำได้ดี) วิธีการถ่ายทอดวิชาครู อาจารย์ กับศิษย์จะอยู่คนละที่ หมายความว่า ครูอยู่บนบ้าน ศิษย์จะอยู่ใต้ถุนบ้าน ครูจะบอกคาถาคือ ท่องคาถาให้ศิษย์ฟังอยู่บนบ้าน ศิษย์ที่อยู่ใต้ถุนบ้าน จะต้องฟังคำที่ครูบอกแล้วจำอยู่ใต้ถุนบ้าน โดยไม่ให้จดบันทึกหรือถ้าจะจดบันทึกก็ใช้นิ้วเขียนลงบนดินที่ใต้ถุนบ้านนั้นเลย เป็นการทดสอบความจำว่ามีความจดจำดีหรือไม่ ถ้าความจำดีก็จะจำคำถานั้นได้ภายในเวลาที่ถ่ายทอด ก็แสดงว่ามีแวว คือที่ผู้มีคุณลักษณะที่จะเรียนได้ หลังจากนั้นก็ให้ไปเรียนตำราจากใบลานจนคล่องแคล่ว (จำได้ดี) ใช้ระยะเวลาเรียนคาถา 6 เดือน

2.2.2 เมื่อครูเห็นว่าลูกศิษย์จดจำและท่องเวทมนต์คาถาได้คล่องแล้ว ก็จะหาวันยกครูให้รับเป็นศิษย์ โดยหมอพื้นบ้านส่วนมากมักจะนิยมยกครูให้แก่ศิษย์ในวันอังคาร ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าเป็นวันขลัง วันแข็ง เมื่อยกครูแล้วก็จะบอกข้อห้ามหรือข้อชะล่าของหมอ พร้อมกับบอกข้อห้ามหรือข้อชะล่าของผู้ป่วย บอกข้อปฏิบัติของหมอและผู้ป่วยขณะทำการรักษา เสร็จแล้วก็จะให้ศิษย์นำเครื่องยกครูไปบูชาไว้บนหิ้งพระเป็นการบูชาครู ถือว่ารับไว้เป็นศิษย์

2.2.3 เมื่อลูกศิษย์ได้รับการยกครูเรียบร้อยแล้ว ครูก็จะให้ศิษย์ได้ติดตามเป็นลูกมือ เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงให้ศิษย์ได้สังเกตวิธีการเก็บสมุนไพร วิธีการตรวจวินิจฉัยโรค วิธีการรักษา แล้วก็เริ่มทดลองปฏิบัติจริงภายใต้การดูแลกำกับของครูอย่างใกล้ชิด หากศิษย์มีข้อสงสัยก็จะปรึกษาครู ครูก็อธิบายให้ฟังโดยละเอียดไม่ปิดบังจากประสบการณ์ เมื่อศิษย์มีประสบการณ์มีความชำนาญ และสามารถที่จะทำการรักษาผู้ป่วยได้ ก็อนุญาตให้ลูกศิษย์เป็นหมอพื้นบ้านทำการรักษาผู้ป่วยต่อไปได้โดยลำพัง การเรียนรู้การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีความสำคัญมากเพราะชีวิตมนุษย์ทุกคนมีค่า หากรักษาผิดพลาดผู้ป่วยอาจมีอาการหนักกว่าเดิมหรืออาจถึงตายได้ ครูซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านก็จะอบรมจรรยาบรรณของหมอพื้นบ้านไปด้วย ศิษย์ก็จะมีคุณธรรมศรัทธาในครูและเวทมนต์คาถา การเรียนรู้วิชาหรือการปฏิบัติตัวของหมอพื้นบ้านจึงเป็นไปด้วยดี

2.2.4 เมื่อครูเห็นว่าลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาหมอพื้นบ้าน มีความชำนาญ สามารถรู้เรื่องยาสมุนไพรการตรวจและการรักษาโรคได้ดีแล้วก็จะปล่อยให้ทำการรักษาผู้ป่วยโดยลำพัง อนุญาตให้ลูกศิษย์ปฏิบัติหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้าน (แวว วงศ์คำโสม , สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544)

จากการสังเกตหมอพื้นบ้าน นายแวว วงศ์คำโสม เป็นผู้มีจิตสำนึกในจรรยาแพทย์และวิชาชีพหมอพื้นบ้าน มีความเมตตาธรรมสูง มีความกตัญญู มีความรับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น และผู้มีพระคุณ มีความประพฤติดีเป็นที่ยกย่อง เคารพนับถือของบุคคลทั่วไป นอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันดี มีสมาธิ และจิตใจที่เข้มแข็ง เป็นผู้มีเหตุมีผล กล่าวคือหมอพื้นบ้าน นายแวว วงศ์คำโสม เป็นผู้ที่มีลักษณะ ดังนี้

1. มีจิตเมตตา กล่าวคือ มีความรักและความปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีสุข เช่น เมื่อมีผู้เจ็บป่วยมาขอรับการบำบัดรักษาด้วยก็จะช่วย ให้การรักษาความเจ็บป่วยให้หาย โดยไม่หวังค่าตอบแทน
2. มีความกตัญญู กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความเคร่งครัดในการปฏิบัติต่อเวทมนต์คาถาอาคม มีความเคารพครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณ คือเคารพครูยา เชื่อว่ามีผลต่อการรักษาความเจ็บป่วยให้หายเป็นปกติได้
3. มีความรับผิดชอบ กล่าวคือ มีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหมอฟันบ้าน ต่อหน้าที่หมอฟันบ้าน ต่อสัญญาที่ได้รับกับผู้เจ็บป่วยที่มีความศรัทธาต่อการรักษากับหมอฟันบ้าน
4. มีความซื่อสัตย์ กล่าวคือ มีความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพหมอฟันบ้าน ต่อการบำบัดรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยความเป็นธรรมตรงไปตรงมา ตามกำลังความสามารถ ไม่พูดหลอกลวงให้หลงเชื่อ
5. มีความอดทน กล่าวคือ มีความอดทนต่อความยากลำบากต่อการศึกษาล่าเรียนวิชาชีพ ต่อการจัดหายาสมุนไพร ต่อการให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วยที่ต้องใช้เวลาในการรักษาให้หาย
6. มีจิตใจเข้มแข็ง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่น คิดหาวิธีการในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรค ไม่แสดงความย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรคที่พบและมีความพยายามที่จะเอาชนะปัญหาอุปสรรค ด้วยความมีสติ อย่างมีเหตุมีผล
7. มีความจำดี กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการศึกษา เรียนรู้วิชาชีพหมอฟันบ้าน คือมีความเฉลียวฉลาด สามารถจดจำเวทมนต์คาถาอาคม ลักษณะอาการเจ็บป่วย สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ที่ครู อาจารย์สอน

คุณลักษณะดังกล่าวนี้เป็นคุณลักษณะของหมอฟันบ้าน นายแว วงศ์คำโสม ที่ยึดถือปฏิบัติต่อวิชาชีพหมอฟันบ้าน ที่ประชาชนให้ความเคารพศรัทธาเชื่อถือมอบความไว้วางใจ และนิยมมารับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยเป็นจำนวนมากกับหมอฟันบ้าน ดังคำกล่าวของหมอฟันบ้าน นายแว วงศ์คำโสม กล่าวว่า

...อาจารย์สอนไว้ว่า ผู้มาเป็นหมอฟันบ้านนั้น ต้องเป็นผู้ที่ใจรักที่จะช่วยเหลือชีวิตผู้อื่นเมื่อยามเจ็บป่วยจริง ๆ ในขณะเดียวกันก็ต้องเป็นผู้ที่เข้าใจผู้อื่น เข้าใจต้นไม้ และรักต้นไม้ด้วยอย่ามาเป็นหมอเพื่อหวังค่าตอบแทนจากการรักษาผู้เจ็บป่วย หรือทำลายต้นไม้เพื่อหวังผลประโยชน์ ถ้าผู้ป่วยจะตอบแทนบุญคุณหมอหรือบุชายาก็ขอให้เป็นการพอใจตามกำลัง

ศรัทธา อย่าไปเรียกคำตอบแทน...

(แวว วงศ์คำโสม, สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544)

คำกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นความรับผิดชอบต่อวิชาชีพหมอฟันบ้าน สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาสังคม ของไวรัช เจียมบรรจง (2523) ได้ให้นิยามเอาไว้ว่า จิตวิทยาสังคม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปะทะสัมพันธ์ระหว่างแต่ละบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งมีอิทธิพลซึ่งกันและกันที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของแต่ละบุคคลและของกลุ่มหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคม (ไวรัช เจียมบรรจง. 2533)

จากการศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน นายแวว วงศ์คำโสม นอกจากจะเรียนรู้โดยตรงจากที่ครูสอนให้แล้ว ยังรู้จักสะสมประสบการณ์ในการรักษาความเจ็บป่วยด้วยตนเอง และปฏิบัติตามข้อห้ามที่ครูกำหนดอย่างเคร่งครัดด้วย เวทมนต์คาถาที่ได้มาจนในที่สุดก็ประสบผลสำเร็จในวิชาชีพหมอฟันบ้าน และได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ได้รับเกียรติจากกระทรวงสาธารณสุขคัดเลือกเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์แผนไทย จากสถาบันราชภัฏเลยเป็นปราชญ์ทางสมุนไพรของท้องถิ่นที่ทรงคุณค่า จากจังหวัดเลยเป็นผู้มีผลงานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน และได้รับคัดเลือกให้เป็นคนดีศรีเมืองเลย ในงานกาชาดดอกฝ้ายบาน มะขามหวานเมืองเลย ประจำปี 2541 สาขา ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากสำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเลย ได้รับรางวัลชนะเลิศที่ 2 ประเภทผลผลิตจากการใช้สารชีวภาพ, สมุนไพร งาน มุนมัง ไทยเลย เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2544 และจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้รับการพิจารณาเป็นครุภูมิปัญญาไทย สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการแพทย์แผนไทย ประจำปี 2544 และได้รับเชิญเป็นวิทยากรในการอบรมในหน่วยงาน เช่น กระทรวงสาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเลย สภาวัฒนธรรมจังหวัดเลย งานดอกฝ้ายบาน มะขามหวานเมืองเลย และสำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเลย (แวว วงศ์คำโสม, สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544)

ความเป็นครุภูมิปัญญาไทย

นายแวว วงศ์คำโสม เป็นปราชญ์ทางสมุนไพรของท้องถิ่น ที่ได้สืบทอดภูมิปัญญาการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร ซึ่งมีบทบาทสำคัญดังนี้

1. บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม

สมุนไพร คือทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมชนิดหนึ่ง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมุนไพรกับสิ่งแวดล้อม ผู้ใช้จะต้องเข้าใจระบบนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการผลิตสมุนไพรที่เกิณดุลธรรมชาตินั้น ย่อมเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้สมุนไพรควรอยู่ภายใต้ขีดความสามารถในการผลิตของธรรมชาติ และการผลิตจะต้องไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ดังนั้นการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชป่าหรือพืชหายากควรอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ปี พ.ศ. 2542 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (เดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ.2545) นายแหว วงศ์คำโสม เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจระบบนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพ ได้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเก็บพืชสมุนไพร จะเก็บลักษณะเชิงอนุรักษ์ คือพืชป่าและพืชหายากจะแบ่งเก็บบางส่วน หมายความว่า เก็บเฉพาะส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ทางยาส่วนที่เหลือก็คงไว้หรือขยายพันธุ์ต่อไป เพราะพืชบางชนิดถ้าตัดกิ่งแล้วจะแตกกิ่งขึ้นมาใหม่ เจริญเติบโตเป็นการแพร่พันธุ์ของพืชด้วยการเก็บสมุนไพรจากป่าจะต้องแบ่งพื้นที่เก็บหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ พอถึงรอบก็กลับมาที่เดิมพืชจะโตใช้ประโยชน์ได้ และไม่นำพืชป่ามาปลูกที่บ้านเพราะสภาพพื้นที่แตกต่างกัน พืชป่าต้องอยู่ที่ป่าพืชบ้านก็ปลูกที่บ้าน ดังคำกล่าวของหมอพื้นบ้านว่า "การมาเป็นหมอรักษาคนป่วยนั้น (หมอสมุนไพร) จะต้องรักคนป่วย รักต้นไม้ด้วย อย่างมาเป็นหมอเพื่อหวังผลประโยชน์หรือเพื่อทำลายป่าไม้นั้น" แสดงถึงความเข้าใจธรรมชาติและตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร โดยการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนสืบไป

2. บทบาทด้านสังคม

หมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่ให้การบำบัดรักษาความเจ็บป่วย โดยใช้ความรู้ความสามารถในวิชา ฉะนั้น หมอพื้นบ้านจึงต้องประกอบอาชีพอื่นควบคู่กันไปด้วย ถึงแม้ว่าหมอพื้นบ้านจะไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในด้านการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยเป็นอาชีพหลักก็ตาม เกียรติคุณและความยกย่องที่ได้รับจากประชาชน ในกลุ่มในสังคมนั้นก็ยังคงมีอยู่สูง ดังที่ แลนดี้ (Landy : 1977) ได้กล่าวไว้ว่า ในการศึกษาบทบาทของหมอพื้นบ้านในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าหมอพื้นบ้านจะปฏิบัติงาน บางเวลาหรือเต็มเวลา เกียรติยศชื่อเสียงและสถานะภาพที่ได้รับจากการรักษาย่อมส่งผลไปยังบทบาท และสถานะอื่นของหมอด้วย (ปรีชา อุตระกุล และคณะ. 2531 : 8-9) นายแหว วงศ์คำโสม เป็นหมอพื้นบ้านที่ทำหน้าที่ให้การบำบัดรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยความเมตตา ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา เชื่อถือ เป็นที่พึ่งของชาวบ้านเมื่อยามเจ็บป่วย นอกจากนั้นยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน เมื่อมีกิจกรรมของชุมชนจะได้รับเกียรติให้ไปร่วม เป็นบุคคลสำคัญในงาน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน การประกอบพิธีกรรมตามประเพณี พิจารณาคดีความและที่สำคัญได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรให้ความรู้ ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น กระทรวงสาธารณสุข สถาบันราชภัฏเลย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย สภาวัฒนธรรมจังหวัดเลย สำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเลย งานดอกฝ้ายบานมะขามหวานเมืองเลย และเป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่นักศึกษาใช้ศึกษาวิจัยองค์ความรู้ไว้เพื่อการศึกษาต่อไป

3. บทบาทด้านเศรษฐกิจ

หมอพื้นบ้าน เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่บำบัดรักษาความเจ็บป่วยของคนในสังคม ที่มีการพัฒนาควบคู่กับพัฒนาการของสังคมไทย มีระบบทฤษฎีและขบวนการรักษาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของคนโดยมิได้แยกส่วน ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์โรคจากสมุฏฐานของธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เชื้อการรักษาโรคโดยใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ผสมปนเปกันเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการรักษา และประการสำคัญความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับคนไข้อยู่บนพื้นฐานของการเกื้อกูล หมอไปหาผู้ป่วยที่บ้านมีความเป็นญาติมิตรกันมากกว่าระบบการแพทย์แผนใหม่ ดังที่ศาสตราจารย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงข้อเด่นของหมอพื้นบ้าน ไว้ว่า

...หมอเหล่านี้ไม่คิดค่ารักษาหรือค่าเปิดกระเป๋านหรือค่าครู ราคาถูกมากที่ชาวบ้านทั่วไปจะรับบริการได้ ที่สำคัญ คือ บุคลากรทางสาธารณสุขเหล่านี้เป็นคนระดับเดียวกันกับชาวบ้าน และมีความเป็นกันเองกับชาวบ้าน...

นายแว วงศ์คำโสม เป็นหมอพื้นบ้านที่ให้การบำบัดรักษาผู้เจ็บป่วย โดยไม่คิดค่ายาหรือค่าตอบแทน ถ้าผู้ป่วยจะสมนาคุณก็แล้วแต่ศรัทธา หรือถ้าไม่มีค่ายา ก็ให้การบำบัดรักษา ผู้ป่วยทุกคนจะได้รับการบำบัดรักษาเท่าเทียมกัน ไม่ว่าผู้เจ็บป่วยจะมีฐานะรวยหรือจน เป็นการบำบัดรักษาแบบพึ่งพา คือยาสมุนไพรหาได้ในท้องถิ่น บำบัดรักษาความเจ็บป่วยหาย ค่าใช้จ่ายถูก เป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ นี่เป็นความทรงคุณค่าของภูมิปัญญาไทย

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน

นายแว วงศ์คำโสม ครูภูมิปัญญาไทย ด้านการแพทย์แผนไทย เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกใญ่จรรยา แพทย์และวิชาชีพหมอพื้นบ้าน มีความเมตตาธรรมสูง ความกตัญญู รับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น รู้คุณค่าวิชาชีพหมอพื้นบ้าน ได้กรุณาเล่าถึงการสืบสานถ่ายทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านว่า ต้องอาศัยความพยายาม อุตุน พากเพียรเรียนรู้ หมั่นฝึกฝนหรือฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ที่สำคัญต้องจดจำคำสอนของครู อาจารย์ ให้ได้คือต้องจำดี และผู้เป็นศิษย์เองต้องเป็นผู้ที่สนใจคอยสังเกต ติดตามถามไถ่ในการประกอบวิชาชีพหมอพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ครู อาจารย์เองก็จะศึกษาศิษย์รู้จักศิษย์ให้ดี คือจะคุ้นสยใจคือว่ามีความอดทนอดกลั้น มีความเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่น ครูอาจารย์จะไม่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับบุคคลที่ไม่ซื่อสัตย์และไร้คุณธรรม ศีลธรรม ทั้งนี้เพราะเกรงว่าวิชาการแพทย์ของหมอพื้นบ้านจะถูกนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ ที่กล่าว

มาเป็นคุณลักษณะของหมอฟันบ้านและผู้ประกอบวิชาชีพหมอฟันบ้าน สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาหมอฟันบ้านไปสู่ศิษย์มีวิธีการและขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการสมัครเป็นศิษย์ ผู้ที่สนใจเลือกสมัครรับการนำบัตรรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้านของนายแหว วงศ์คำโสม ต้องการที่จะศึกษาเรียนรู้วิชาชีพหมอฟันบ้าน ต้องมาขึ้นครูหรือยกครูเป็นศิษย์คือสมัครเข้าเป็นศิษย์ โดยผู้ศิษย์จะต้องเตรียมขันห้าประกอบด้วย ดอกไม้ เทียน อย่างละ 5 คู่ เงินค่าคาย 6 สิ่ง มาขอขึ้นครูหรือยกครูหรือสมัครเป็นศิษย์กับครู ครูก็จะรับไว้เป็นศิษย์ ศิษย์ของหมอแหว วงศ์คำโสม แบ่งออกเป็นจากผู้สนใจทั่วไป กลุ่มนี้ต้องยกครูก่อนและอีกกลุ่มคือ กลุ่มเครือญาติกลุ่มนี้เป็นศิษย์ที่ไม่ยกครูแต่ให้ศึกษาก็เป็นศิษย์ เมื่อรับเป็นศิษย์แล้วก็แนะนำคุณลักษณะและการปฏิบัติตัวของผู้ที่จะเป็นหมอฟันบ้าน ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำหรือข้อห้ามอย่างเคร่งครัดเป็นข้อปฏิบัติของหมอฟันบ้าน ครูจะรับศิษย์ทุกคนที่มาสมัครเป็นศิษย์

2. ขั้นตอนการศึกษา เมื่อยกครูหรือรับเป็นศิษย์แล้ว ครูก็แนะนำข้อปฏิบัติของหมอฟันบ้านแล้วให้ศึกษาคาถาเป็นการศึกษาดำรงเป็นภาษาขอม ตำราไทยน้อย และให้มีปฏิบัติจากของจริงคือ ศึกษาด้นไม้ วิธีเก็บยา การแปรรูป การปรุงยาหรือการประกอบยา ช่วงนี้ศิษย์จะต้องใช้ความสามารถของตนเองคอยสังเกต จดจำใช้ความพยายามสูงและต้องอาศัยความอดทนเป็นพิเศษเพราะเป็นการเรียนรู้แบบประสบการณ์ สำหรับการตรวจวินิจฉัยโรค นายแหว วงศ์คำโสม ยังไม่ให้ศิษย์ปฏิบัติเพราะเป็นเรื่องเฉพาะครู ให้ศิษย์ใช้ความสามารถเฉพาะตัวศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง

3. ขั้นตอนการประกอบวิชาชีพหมอฟันบ้าน เมื่อศิษย์ได้ทำการศึกษาเรียนรู้วิชาชีพหมอฟันบ้านกับนายแหว วงศ์คำโสม จนสามารถที่จะออกไปประกอบกิจการนำบัตรรักษาความเจ็บป่วยได้ ครูอาจารย์ก็จะให้ออกไปรับผิดชอบดูแลความเจ็บป่วยด้วยตนเอง และให้ไปศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติม จากปัญหาที่พบ ซึ่งขณะนี้ยังไม่มีศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาชีพหมอฟันบ้าน ออกไปประกอบวิชาชีพนำบัตรรักษาความเจ็บป่วยได้ ยังอยู่ในระหว่างศึกษาเรียนรู้ ซึ่งอยู่ภายใต้ความดูแลของครู หมอฟันบ้าน เพราะเชื่อว่าวิชายังไม่ออก (ประกอบวิชาชีพไม่ได้) ถ้าครูยังไม่วางมือ คือไม่เลิกทำ ถ้าทำก็อาจจะเกิดอันตรายกับตนเอง (แหว วงศ์คำโสม, สัมภาษณ์: 6 ตุลาคม 2544)

จากการศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาหมอฟันบ้าน พบว่า นายแหว วงศ์คำโสม เป็นครูภูมิปัญญาไทยที่มีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาหมอฟันบ้านนี้ ได้พยายามที่จะส่งสอน อบรม ถ่ายทอดภูมิปัญญานี้ให้ดำรงอยู่คู่กับคนไทย ให้ลูกหลานเกิดความรักและภูมิใจสืบทอดและรักษาภูมิปัญญาอันล้ำค่านี้ให้ตั้งอยู่ในความดีความงาม ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาอันเป็นวัฒนธรรมประจำชาติสืบไป

ทัศนคติของชาวบ้านต่อหมอฟันบ้าน

จากสภาพความเป็นจริงของการให้บริการการเจ็บป่วยในหมู่บ้าน เกี่ยวกับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อหมอฟันบ้าน นายแว วงศ์คำโสม จากการศึกษาผู้รู้ในหมู่บ้าน พบว่าชาวบ้านรู้เกี่ยวกับหมอฟันบ้านที่ใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยน้อย เนื่องจากเวลาเจ็บป่วยของชาวบ้านส่วนมากจะไปรับบริการที่สถานบริการของรัฐ ซึ่งเป็นการแพทย์แผนปัจจุบัน เหตุผลเพราะสะดวกสบาย สำหรับผู้เจ็บป่วยที่มารับการบำบัดรักษากับหมอฟันบ้านส่วนมากจะเป็นชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่น กลุ่มนี้จะรู้เกี่ยวกับหมอฟันบ้าน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่เจ็บป่วยมารับการบำบัดรักษา จึงมีความสนใจหมอฟันบ้าน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรนั้นหายจริง และมีความปลอดภัย หมอฟันบ้าน นายแว วงศ์คำโสม

จากการศึกษา ภูมิปัญญาหมอฟันบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย นายแว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลสวนตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย พบว่าประชาชนในท้องถิ่น ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดยังมีความเชื่อและศรัทธาในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยแบบพื้นบ้าน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจควรอภิปรายผลอยู่ 4 ประการ คือ

1. การบำบัดรักษาความเจ็บป่วย โดยการใช้สมุนไพรเป็นการรักษาแบบพื้นบ้าน ยังมีหมอฟันบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจในการใช้ยาสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่น บำบัดรักษาความเจ็บป่วยและมีประชาชนส่วนใหญ่ไปรับการบำบัดรักษากับหมอฟันบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2533 : 3-9) ที่ได้ศึกษาระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย พบว่า ภาพรวมของระบบการแพทย์พื้นบ้านไทยประกอบขึ้นจากระบบการแพทย์ย่อย ๆ 4 ระบบ โดยได้สังเคราะห์ขึ้นและรับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ คือการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ กล่าวคือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยได้นั้น คือ การบำบัดรักษาด้วยระบบการแพทย์แบบประสบการณ์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ยาสมุนไพรต่าง ๆ พร้อมกับแสวงหาอาหารและแสวงหาทางออกต่อปัญหาสุขภาพโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสังเคราะห์จากประสบการณ์ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือกและถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมา ความเจ็บป่วยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะต้องแก้ไขเยียวยา ก่อน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ การรักษาด้วยยากลางบ้าน แบบแผนการปฏิบัติเฉพาะหรือข้อห้ามหรือชะล่า และการรักษากับหมอฟันบ้าน การบำบัดรักษาแบบพื้นบ้านมีข้อดี และสอดคล้องกับหลักการแพทย์แผนปัจจุบันหลายอย่าง กล่าวคือ สมุนไพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่น อยู่ในครัวเรือนหรือปลูกไว้บริเวณบ้านจะก่อให้เกิดความสะดวกและประหยัด การปฏิบัติเฉพาะเช่น การอยู่ไฟของหญิงหลังคลอดจะต้องนอนไม้กระดานแผ่นเดียวเพื่อให้มดลูกเข้าอู่เร็ว ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เมื่อปฏิบัติแล้วได้ผลดีก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งข้อปฏิบัตินี้สอดคล้องกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เช่นการเพิ่มอุณหภูมิของร่างกายโดยการนอนใกล้ไฟ และดื่มน้ำร้อนหลังคลอดจะช่วยให้การ

ไหลเวียนโลหิตดี อุณหภูมิสูงขึ้นจะทำให้การหดตัวของมดลูกดีขึ้น ช่วยให้มีมดลูกเข้าอู่เร็วและน้ำคาวปลาแห้งเร็ว การชะล่าหรือข้อห้ามบางอย่างอาจจะสอดคล้องกับหลักการแพทย์แผนปัจจุบันบางอย่าง อาจจะขัดแย้ง แต่ยังไม่มีการศึกษาในประเด็นเหล่านี้อย่างจริงจัง ส่วนการบำบัดรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นวิธีการที่ประหยัด สะดวก และเกิดความอบอุ่น เพราะผู้เจ็บป่วยกับหมอพื้นบ้านมีความใกล้ชิดสนิทสนมและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ประกอบกับผู้เจ็บป่วยได้อยู่ใกล้ชิดกับสมาชิกในครอบครัว ไม่ต้องเดินทางไปรับการบำบัดรักษากับหมอแผนปัจจุบันซึ่งอยู่ห่างไกลครอบครัว สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน สามารถ จันทรสุรีย์ (2536) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

2. ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย โดยมีความเชื่อในวิธีการนำสมุนไพร เวทมนตร์คาถา และเครื่องบูชาครู มาใช้ผสมผสานในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย หมอพื้นบ้านเป็นผู้มีบทบาทในการทำการบำบัดรักษาซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชาย โพธิ์สีดา (2529 : 122-124) ที่ได้ศึกษาไสยศาสตร์กับการรักษาพยาบาล พบว่า ความเจ็บป่วยที่มีสาเหตุจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี วิญญาณที่ชั่วร้าย วิญญาณบรรพบุรุษหรือเจ้าประจำวงศ์ตระกูล และเจ้าประจำเผ่า เป็นต้น เหตุที่สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติทำให้เจ็บป่วย เชื่อว่าเกิดจากการละเมิดข้อห้ามอะไรบางอย่างเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ การบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ในกรณีเช่นนี้จะประกอบพิธีกรรมขอขมาหรือเอาอกเอาใจภูตผีเหล่านั้น เช่น การเซ่นไหว้ และการสวดอ้อนวอนหรือขับไล่ผีหรือวิญญาณนั้นออกไปโดยหมอผี สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาการแพทย์ ริเวอร์ส์ ได้เสนอแนวความคิดหลักแก่วงการมานุษยวิทยาการแพทย์ 2 ประการ คือ การรักษาเยียวยาของคนในกลุ่มสังคมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีต่ำนั้น เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคของชุมชนกลุ่มนั้น และการรักษาเยียวยาและความเชื่อในการรักษาพยาบาลนี้ เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไม่ใช่จารีตประเพณีที่แปลกประหลาดแต่อย่างไร

3. การอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านเป็นผู้นำสมุนไพรมาใช้ทำยา ซึ่งสมุนไพรหมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมากมาย อันได้แก่ พืช สัตว์ จุลินทรีย์ ธาตุวัตถุ ที่ใช้แปรรูป ผสม ประยุกต์ เพื่อการบำบัดรักษาโรคสมุนไพรเป็นทรัพยากรธรรมชาติซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมชนิดหนึ่ง โดยความหมายของสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ซึ่งสิ่งแวดล้อมนั้นจะต้องมีองค์ประกอบ คือ มีโครงสร้าง มีหน้าที่ และจะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่ช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ตามหลักพุทธธรรม “อิทัปปัจจยตา” คือ การเกิดขึ้นของสิ่งที่เป็นรูปธรรมล้วนแล้วแต่มีสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นผลสืบเนื่องติดต่อกันเป็นลูกโซ่ทั้งสิ้น (ประเวศ วะสี. 2536) ฉะนั้นมนุษย์

สัตว์ พืช จุลินทรีย์ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศตามธรรมชาติ (Natural ecosystem) จะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จะเห็นว่า พืชเป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ หมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อแนวทางการพัฒนาการใช้สมุนไพรจากทรัพยากรธรรมชาติ ต้องทำความเข้าใจระบบนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพ รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมุนไพรและสิ่งแวดล้อม ศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อันเนื่องจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตสมุนไพรที่เกินดุลธรรมชาติ เพื่อนำความรู้ไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมเป็นการพัฒนาการใช้สมุนไพรจากธรรมชาติและอนุรักษ์สมุนไพรอย่างยั่งยืน

4. การนำสมุนไพรมาใช้ในการพาณิชย์ พืชพรรณสมุนไพรจากธรรมชาติช่วยหล่อเลี้ยงรักษาชีวิตและส่งเสริมสุขภาพของมนุษยชาติมาช้านาน การใช้สมุนไพรในยุคดั้งเดิมมิได้มุ่งหวังเพียงผลทางสุขภาพกายเท่านั้น สมุนไพรยังใช้เป็นเครื่องหมายและสัญลักษณ์ในกระบวนการรักษาทางจิตใจ สมุนไพรยังมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคม ประชากรส่วนมากยังคงใช้พืชสมุนไพรจากป่าธรรมชาติ แนวโน้มความต้องการพืชสมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บสูงขึ้น การนำสมุนไพรมาใช้ในการพาณิชย์ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของชุมชน ที่จะพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน โดยหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร นำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาในเชิงพาณิชย์ โดยการรวมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิชาการ ตลอดจนทรัพยากรท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการใช้สมุนไพรให้ตระหนักถึงความยั่งยืน หมายถึงการรู้จักนำสมุนไพรที่หายากและมีราคาแพงเป็นที่ต้องการของตลาดมากมาใช้ อย่างที่ไม่ลืมนุรักษ์พันธุ์ไว้ใช้เพื่ออนาคต ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพลงอย่างมาก หากมีการพัฒนาการผลิตแบบอุตสาหกรรมและส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรแพร่หลายมากขึ้น การศึกษาและการอนุรักษ์พันธุ์สมุนไพรตลอดการส่งเสริมให้เกิดการปลูกและขยายพันธุ์มีมากขึ้น จะทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ก็สามารถพัฒนาสมุนไพรในเชิงพาณิชย์ได้อย่างมั่นคง

ดังนั้น หากได้รับการสนับสนุนอุตสาหกรรมยาจากสมุนไพร ก็จะมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจไทยโดยภาพรวม จะทำให้ลดการพึ่งพิงยาแผนปัจจุบันและพึ่งตนเองด้านยาได้ ลดการสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นการทำให้คนไทยมีงานทำ ตลอดจนเสริมรายได้ให้กับเกษตรกรได้อีกทางหนึ่ง ส่งผลให้สมุนไพรยังดำรงอยู่คู่กับคนไทยสืบไป

ข้อเสนอแนะ

การเจ็บป่วยของชาวบ้านในปัจจุบันส่วนมาก เป็นการเจ็บป่วยที่ชาวบ้านสามารถรักษาเองได้ ไม่จำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีระดับสูง เช่น การรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งไม่เหมาะสม

กับสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน โดยเฉพาะในชนบท ค่ารักษาพยาบาลในบางครั้งก็แพงเกินไป ทำให้เกิดขีดความสามารถของชาวบ้าน บางครั้งอาจจะเป็นการเพิ่มทัศนคติที่ไม่ดีต่อการบริการการแพทย์แผนปัจจุบัน ขณะเดียวกันวิธีการรักษาแบบดั้งเดิมพื้นบ้าน ก็ยังมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอยู่มาก ซึ่งเป็นวิธีการที่ชาวบ้านคุ้นเคยและใช้กันมานานเพียงแต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริม ปรับปรุง แก้ไข วิธีการต่าง ๆ ในการบำบัดรักษาให้ถูกต้องเท่านั้น

จากการศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านดังกล่าว ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะบางประการเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าและเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจ ดังนี้

1. ผู้เจ็บป่วย ผู้เจ็บป่วยที่ได้รับการบำบัดรักษากับหมอพื้นบ้าน พบว่า ผู้เจ็บป่วยเมื่อเจ็บป่วยจะไปรับการบำบัดรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ที่โรงพยาบาล หรือสถานอนามัย ไม่นานก็จะมารับการบำบัดรักษากับหมอพื้นบ้าน โดยหมอพื้นบ้านใช้ยาสมุนไพรและเวทมนตร์คาถา คาถาอาคม รวมทั้งองค์ประกอบอื่น ๆ แล้วทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านเชื่อว่าการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยกับหมอพื้นบ้านดีกว่าแผนปัจจุบัน เมื่อหายจากการเจ็บป่วยแล้วหายขาด และค่าใช้จ่ายไม่แพง ชาวบ้านมีความเชื่อในการรักษาโรคมามาก แต่ความรู้และเหตุผลในความเชื่อมีน้อย โดยเฉพาะในการใช้สมุนไพร ควรจะมีการให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีใช้สรรพคุณของสมุนไพรชนิดต่าง ๆ หรือสมุนไพรที่เป็นพืชผักสวนครัว ที่สามารถรักษาโรคได้ ที่พบบ่อยในท้องถิ่นได้ ซึ่งจะเป็นการลดรายจ่าย ลดอันตรายที่เกิดจากความเชื่อที่ผิด ๆ ในการรักษาโรค อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อการใช้สมุนไพรอีกด้วย

2. หมอพื้นบ้าน เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย และดูแลสุขภาพของคนในชุมชนตามวิถีชีวิตของชุมชน สถานภาพของภูมิปัญญาเรื่องความรู้ประชาชนยกย่องและให้เกียรติหมอพื้นบ้านในฐานะที่ยังคงภูมิปัญญาไว้ หมอพื้นบ้านเป็นผู้มีความรู้เฉพาะตัว คือติดอยู่กับตัวไม่ได้เขียนไว้ ไม่ได้บันทึกไว้ เมื่อหมอพื้นบ้านเหล่านี้จากไป โดยที่ลูกหลานอาจจะยังไม่ได้รับความรู้ที่หมอยังไม่ได้ถ่ายทอด ภูมิปัญญานั้นก็สูญสิ้นไป ไม่รู้ว่ามีอะไรอยู่ไหน สถานภาพหมอพื้นบ้านในขณะนี้อยู่ในช่วงวิกฤต คือตัวหมอพื้นบ้านเอง บางคนก็เบื่อหน่าย บางคนก็เลิกใช้ความรู้ความสามารถตรงนี้ไป ที่เหลือก็เป็นส่วนน้อย แต่ถ้าคนเหล่านี้มีโอกาสดำเนินการสนับสนุน ส่งเสริมเรียนรู้ อีกไม่มากก็จะเก่งเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ประกอบกับสถานภาพกฎหมายที่ปิดมาตั้งแต่แรกก็คือ ไม่ให้หมอพื้นบ้านตั้งตัวรักษาโรคทำให้หมอไทยยาไทยเถื่อนทั้งประเทศและมีหมอพื้นบ้านหลายคนที่กลัวแล้วเอาตัวไปเผาทั้ง เพราะกลัวผิดกฎหมาย ตรงนี้เป็นสิ่งที่คนไทยห่วงว่าหมอพื้นบ้านที่เป็นเสมือนเทียนที่ใกล้จะดับ หากสภาพการณ์ยังเป็นเช่นปัจจุบัน โดยไม่มีการพัฒนาให้ดีขึ้น การแพทย์พื้นบ้านของไทยก็จะต้องเสื่อมถอยด้วยคุณค่าลงไปพร้อม ๆ กับต้องเป็นที่พึ่งของชาวบ้านไม่ได้ ถึงเวลานั้นก็คงจะเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรศึกษาข้อมูลหมอพื้นบ้าน

วิเคราะห์สาเหตุแนวทางแก้ไขพร้อมทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ของการแพทย์พื้นบ้าน เพื่อจะได้มีการจรรโลงสืบทอดวัฒนธรรมการแพทย์พื้นบ้านให้คงอยู่กับสังคมไทยสืบไป

3. ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน เป็นตำราที่หมอพื้นบ้านได้เรียนรู้จากประสบการณ์จนเกิดความรู้ชำนาญ มีการเล่าสืบทอดกันมา บางคนก็มีการจดบันทึกลงในใบลาน สมุดข่อย คัมภีร์หรือสมุดบันทึกเป็นภาษาขอม และภาษาไทยน้อย เป็นตำราโบราณ ถ้าหมอพื้นบ้านไม่มีการถ่ายทอดลูกหลานไม่ศึกษา ไม่ช่วยกันดูแลไม่มีการสืบทอดความรู้ให้แก่กัน คนรุ่นหลังก็อ่านไม่ออก ทั้ง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาอันมีคุณค่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ และผู้นำชุมชนควรเข้าไปศึกษาและรวบรวมไว้ เพื่อนำไปจดลิขสิทธิ์เป็นของเจ้าของก่อนที่จะชาวต่างชาติจะนำเอาไปศึกษา และพัฒนาเป็นยาเพื่อมาขายให้คนไทยต่อไป

4. สมุนไพร เป็นพืชพรรณสมุนไพรที่มีอยู่ตามป่าธรรมชาติ ป่าเป็นคลังยา เป็นคลังมหาสมบัติ หมอพื้นบ้านได้เรียนรู้จากป่า หมอพื้นบ้านเป็นผู้รู้เรื่องป่า หมอพื้นบ้านจึงเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในการใช้ป่าและสมุนไพร ปัจจุบันสถานภาพป่าลดลงซึ่งเป็นคลังยา ถ้าไม่ช่วยกันรักษาและปลูกทดแทนป่าก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่อุทยาน กรมป่าไม้ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรร่วมกันอนุรักษ์พันธุ์พืชปกป้องตลอดจนป้องกันการทำลายพันธุ์สมุนไพร และมีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรทดแทนการนำสมุนไพรมาผลิต และพัฒนาเป็นยาใช้ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยก็เป็นการอนุรักษ์สมุนไพรไว้ใช้ต่อไปในอนาคต

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า ควรส่งเสริมคนไทยได้ตระหนักเป็นคุณค่า มีการสืบทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่านี้ไว้ให้เป็นวัฒนธรรมของชาติและรับไว้เป็นส่วนหนึ่งของการดูแลสุขภาพของคนไทยสืบไป

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว เกษโกวิท และคณะ. รายงานวิจัยเรื่องหมอพื้นบ้านและการดูแลสุขภาพตนเอง
ของชาวอีสาน : กรณีศึกษา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- กุลมา ชูศิลป์ และคนอื่น ๆ. รายงานการวิจัยสภาพและปัญหาการแพทย์แผนโบราณ และ
กลวิธีพัฒนาในงานสาธารณสุขมูลฐาน. ขอนแก่น : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2532.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. "ความเชื่อและกระบวนการรักษาโรคพื้นบ้าน." ใน ชุมชนพัฒนา.
กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530, 50-57
- _____. "แนวคิดไทยเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย". ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2.
โดย เสรี พงศ์พิศ. บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2536, 3-64.
- _____. พฤติกรรมสุขภาพ. นครปฐม : โครงการขำงานวิจัยพฤติกรรมสุขภาพ
ศูนย์ประสานงานทางการแพทย์และสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข. 2533
- _____. "ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบท". ใน พฤติกรรมสุขภาพ. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
มหิดล, 2533, 91-100.
- _____. ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบท. เอกสารโรเนียวประกอบการประชุมวิชาการ
พฤติกรรมสุขภาพ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
มหิดล นครปฐม, 2532.
- ชาย โพธิ์สีดา และคนอื่น ๆ. "ไสยศาสตร์กับการรักษาพยาบาล." ใน ทฤษฎีและการศึกษาทาง
สังคมวิทยามนุษยวิทยาการแพทย์. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2529, 112-114.
- ประเวศ วะสี. การปรับทัศนคติทางการแพทย์และสาธารณสุข. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว
การพิมพ์, 2535.
- _____. "คำนำ," ใน การแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมอ
ชาวบ้าน, 2530.
- ปรีชา อุตระกุล และคนอื่น ๆ. บทบาทหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน. ขอนแก่น :
สถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- แวว วงศ์คำโสม. สัมภาษณ์. 6 ตุลาคม 2544.